

ІСИЧКО Людмила Володимирівна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри медичної інформатики, медичної і біологічної фізики Української медичної стоматологічної академії.

Наукові інтереси: теорія та методика навчання (фізика та біофізика).

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HURIEVSKA Oleksandra Mykolaivna – candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, Department of Mathematics and Physics, Central Ukrainian National Technical University.

Circle of research interests: methodology of teaching physics in higher technical educational institutions.

ISYCHKO Liudmyla Volodymyrivna – candidate of pedagogical sciences, lecturer of the department of medical informatics, medical and biological physics of the Ukrainian Medical Stomatological Academy.

Circle of research interests: theory and methodology of teaching (physics and biological physics).

Дата надходження рукопису 14.04.2019р.

УДК 811.161.2'276.6:54

ГУЦУЛ Лариса Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID ID 0000-0001-7566-490X
e-mail: lara.gutzul@gmail.com

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ХІМІЇ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним із пріоритетних напрямів розвитку продуктивної вищої освіти в Україні є переструктурування змісту підготовки майбутнього вчителя, а також формування професійно-методичних та мовно-професійних компетентностей. Важливого значення з огляду на Європейську інтеграцію освіти в нашій країні набувають питання професійної освіти компетентного фахівця – кваліфікованого, грамотного, конкурентоздатного, з глибокими теоретичними знаннями та серйозною професійною підготовкою.

Сьогодні відчутна потреба в оновленні змісту мовної підготовки майбутніх педагогів, зокрема вчителів хімії. Курс "Українська мова (за професійним спрямуванням)" покликаний сформулювати мовну особистість, яка зуміє використати усі набуті знання, уміння й навички для оптимальної мовної поведінки в професійній сфері.

Знання хімічної термінології та номенклатури – це знання професійної мови, що дає можливість спілкуватися, орієнтуватися у сучасній науковій хімічній літературі, свідчить про професійний рівень фахівців у галузі хімії. Оволодіння основами будь-якої професії, вважає Г. М. Мешко, розпочинається із засвоєння системи загальних і професійних знань, опанування майбутнім фахівцем спеціальної мови, мови професії, наукового дискурсу професії. Досконале володіння фаховою термінологією є невід'ємною частиною підготовки вчителя – творця духовної сутності учня, його інтелектуального потенціалу, світобачення [4, с. 22].

Здобуття вищої освіти в Україні передбачає високий рівень володіння українською літературною мовою, насамперед таким її розгалуженим функційним різновидом, як науковий стиль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення української мови за професійним спрямуванням тісно пов'язане з практичним застосуванням у будь-якій галузі. Проблеми, пов'язані з опануванням фахової мови, вивчали такі дослідники, як О. М. Семенов, Г. С. Онуфрієнко, Л. О. Симоненко, С. В. Шевчук, І. В. Клименко, Л. І. Мацько, Л. В. Кравець, А. С. Токарська, М. В. Гуць, Р. С. Кацавець та інші. Викладачі кафедри української мови ЦДПУ ім. В. Винниченка також зробили чималий внесок у розробку програмно-методичного забезпечення, формування мовно-професійних компетентностей, вивченню фахової мови та культури наукової мови. Наприклад, автором пропонованої студії укладено навчальні посібники "Українська мова (за професійним спрямуванням) для студентів природничо-географічного факультету", частина I і 2, досліджено географічну, біологічну, хімічну та спортивну термінології як компоненту мовної підготовки майбутнього вчителя [2; 3].

Проблема професійної компетентності у вітчизняній та світовій психолого-педагогічній науці розглядається в різних аспектах. Вагомий внесок у розроблення теоретико-методологічних положень компетентнісного підходу в освіті України здійснили вітчизняні науковці Н. Бібік, Н. Глузман, М. Елькін, В. Крижко, О. Локшина, В. Луговий, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун,

О. Савченко, Л. Хоружа, Л. Шевчук та інші, а також зарубіжні вчені В. Байденко, Ю. Варданян, Е. Зеєр, І. Зимня, Г. Ібрагімов, В. Краєвський, Дж. Равен, А. Хуторський, С. Шишов, Ю. Татур та інші.

Мета нашої розвідки є визначення сутності поняття «мовна компетентність» вчителя хімії та обґрунтування її ролі в процесі формування професійної компетентності вчителя. З поставленої мети випливають такі завдання: 1) визначити та обґрунтувати роль дисципліни "Українська мова (за професійним спрямуванням)" у формуванні мовної особистості сучасного фахівця на основі теоретичного та практичного аналізу викладання курсу на природничо-географічному факультеті спеціальності «Хімія»; 2) проаналізувати обов'язкові програмні компетентності, якими повинні оволодіти студенти після вивчення курсу.

Методи дослідження. Специфіка досліджуваного об'єкта і мета роботи зумовили використання описового методу, зіставного, суцільної вибірки, аналізу й синтезу, узагальнення і порівняння, а також індуктивного методу у формуванні основних положень.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі питання професійного спрямування навчального процесу при вивченні української мови на неспеціальних факультетах ВНЗ значно актуалізувалася і перебуває в центрі уваги багатьох науковців, що зумовлюється такими чинниками: по-перше, підвищеними вимогами до якісної підготовки спеціалістів різного профілю в наш час; по-друге, ринковими умовами в Україні, які поставили перед вищою школою конкретне завдання дати усім сферам діяльності українського суспільства фахівців нової генерації, висококваліфікованих, мовнокомпетентних у своїй професійній діяльності, конкурентоздатних, грамотних, з належним інтелектуальним потенціалом, з глибокими знаннями української мови, необхідної для задоволення професійних потреб; по-третє, необхідністю забезпечити майбутнім фахівцям належну культуру загальнонавчальної та професійної мов і досконале володіння своєю професійною термінологією [5, с. 47].

Викладання хімії у вищих навчальних закладах сьогодні пов'язане з певними проблемами, найсерйозніша серед яких – обмаль підручників із фундаментальних та спеціальних дисциплін українською мовою. Значною мірою це зумовлено тим, що українська хімічна термінологія, номенклатура та наукова мова перебувають на сучасному етапі у процесі становлення. Упродовж тривалого часу наукова українська мова калькувала більшість термінів з російських джерел, що було певним гальмом у розвитку рідної мови. Особливої актуальності зазначена проблема набуває у вивченні неорганічної та органічної хімії, оскільки опанування знань із цих дисциплін потребує постійного використання назв сполук та хімічних термінів [6, с.68]. *Пор.: ізопропеніл $CH_2=C(CH_3)$, феніл-, нафтил-, бензил-, бензгідрил.* Залишається актуальною також проблема співвідношення між

національними й міжнародними елементами в термінотворенні та їх інтерпретації в українській мові, приведення національної хімічної терміносистеми у відповідність до міжнародної; питання синонімії, полісемії, паронімії, проблеми перекладу, термінотворення, вживання активних дієприкметників тощо.

Фахові знання – гарант професійного успіху, авторитету та подальших наукових перспектив особистості [5, с. 5]. Глибокі професійні знання майбутній педагог здобуває, вивчаючи не лише предмети фахового циклу (наприклад, студенти природничо-географічного факультету спеціальності «Хімія» вивчають біохімію, загальну хімію, неорганічну хімію, органічну хімію, аналітичну хімію, фізичну і колоїдну хімію, високомолекулярні сполуки, основи хімічної технології, техніку хімічного експерименту, мікробіологію і вірусологію, основи сільського господарства, фізіологію рослин, фізіологію людини і тварин тощо). Курс "Українська мова (за професійним спрямуванням)" – обов'язкова дисципліна, яка читається впродовж двох семестрів. Мета дисципліни – сформувати в майбутніх спеціалістів професійно зорієнтовані уміння і навички досконалого володіння українською літературною мовою у фаховій сфері [12, с. 15]. Також завданнями дисципліни є – формування комунікативної компетентності студентів та набуття комунікативного досвіду, що сприяє розвитку креативних здібностей та спонукає до самореалізації фахівців, активізує пізнавальні інтереси, реалізує евристичні здібності як визначальні для формування професійної майстерності та конкурентоздатності сучасного фахівця; вироблення навичок оптимальної мовної поведінки в професійній сфері: вплив на співрозмовника за допомогою вмілого використання різноманітних мовних засобів, оволодіння культурою монологу, діалогу та полілогу; сприйняття й відтворення фахових текстів, засвоєння лексики і термінології свого фаху, вибір комунікативно виправданих мовних засобів, послуговування різними типами словників.

З-поміж обов'язкових програмних компетентностей, якими повинні оволодіти студенти, варто виділити інтегральну та предметну компетентності.

Інтегральна компетентність: 1. Формування україномовного фахівця як свідомої мовної особистості з чітким і правильним розумінням ролі державної мови. 2. Розвиток творчого й наукового мислення студентів. 3. Здатність вільно володіти українською мовою, адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетентності в процесі фахової та міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах. 4. Розуміння соціальної важливості своєї професії і курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» у формуванні фахових складників.

Предметні (спеціальні фахові) компетентності:

1. Правильне використання різних мовних засобів відповідно до комунікативних намірів; уміння влучно висловлювати думки для успішного розв'язання проблем і завдань у професійній діяльності. 2. Формування термінологічного мовленнєво-комунікативного фахового апарату. 3. Сприймання, відтворення, редагування текстів офіційно-ділового й наукового стилів. 4. Уміння скорочувати та створювати наукові тексти професійного спрямування, складати план, конспект, реферат тощо, робити необхідні нотатки, виписки відповідно до поставленої мети. 5. Укладання різних типів документів, правильний добір мовних засобів, що репрезентують їхню специфіку. 6. Уміння послуговуватися лексикографічними джерелами та іншою допоміжною довідковою літературою, необхідною для самостійного вдосконалення мовної культури. 7. Здатність вільно володіти українською мовою, адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетенції в процесі фахової і міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах. 8. Здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах, володіти методикою розвитку зв'язного мовлення. 9. Здатність інтерпретувати й зіставляти мовні явища. 10. Здатність особистою мовною культурою, ерудицією, повагою й любов'ю до української мови виховувати національно свідомих громадян України.

В умовах гуманізації освіти значної уваги потребує розробка таких методів і прийомів мовної роботи, які сприятимуть становленню компетентних учителів хімії. Важливу роль у вирішенні цього завдання відіграє процес формування мовної компетентності, який є невід'ємною складовою професійної діяльності вчителя.

Важливим для педагога є досконале володіння нормами сучасної української літературної мови. Тому труднощі української словозміни та словопоєднання, правильна вимова слів, у т.ч. термінів, особливості використання іншомовних та власне українських слів у професійному мовленні тощо розглядаються і на кожному занятті, і в процесі виконання самостійних робіт. Особлива роль тут відводиться роботі з хімічними термінами. Наприклад, при виконанні самостійної роботи "Орфоепічні та акцентуаційні норми української літературної мови у професійному спілкуванні" пропонуються такі завдання:

- записати слова (хімічні терміни – напр., *етерифікація*, *метил*, *ізопропіл*, *неопентил*) фонетичною транскрипцією, прочитати слова відповідно до орфоепічних норм української мови;

- поставити наголос у поданих термінах;

- із словника хімічних термінів виписати слова з подвійним наголосом і слова, наголос у яких є смислорозрізнювальним, пояснити лексичне значення термінів та ввести в самостійно складені речення.

Під час опрацювання самостійної роботи "Лексичні норми української літературної мови у професійному спілкуванні" студенти, аналізуючи фахові тексти, добирають синоніми до слів, пояснюють значення паронімів, добирають українські відповідники до слів, редагують речення тощо. Наприклад, *бор* (елемент – бор (географічний об'єкт) – *Бор* (вчений); *гранат* (дерево) – *гранат* (мінерал); *аквамарин* (колір) – *аквамарин* (мінерал); *дельта* (частина річки) – *дельта* (літера грецького алфавіту) – *дельта* (хімічне позначення різниці між чимось); *злити* (грати на нервах) – *злити* (реактив); *Меркурій* (планета) – *меркурій* (хімічний елемент); *Герман* (чоловіче ім'я) – *герман* (хімічна сполука); *газ* (природний) – *гас* (керосин); *арсен* (елемент) – *Арсен* (ім'я).

При розгляді самостійної роботи "Морфологічні норми. Труднощі української словозміни та словопоєднання" акцент ставиться на відмінюванні термінів (напр., поставити іменники 2-ї відміни чоловічого роду у формі родового відмінка однини – напр., *вініл* $CH_2=CH-$, *аліл* $CH_2=CH-CH_2-$, *ізопропеніл* $CH_2=C(CH_3)$, *гетарил*, *ізобутан*, *ізопентан*), поєднанні іменників з числівниками, відмінюванні числівників тощо. (наприклад, відмінювання термінів: *актин* – *актину*, *актинометр* – *актинометра*, *алкін* – *алкіну*, *алювій* – *алювію*, *алмаз* (природний) – *алмазу*, *алмаз* (штучний) – *алмаза*, *берилій* – *берилію*, *магній* – *магнію*, *арсеній* – *арсенію* тощо).

Також звертається увага на складні моменти правопису термінів, на їх уніфікацію та стандартизацію, на варіативні форми. Пор.: терміни *магнійорганічний* чи *магніеорганічний*, *алюмінійорганічний* чи *алюмініеорганічний* – їхній правопис залишається ще неукладеним, а термінологічні словники подають обидві форми. Не з'ясовано також застосування сполучного *-о-* в назвах типу *хлоробензен* (чи *хлорбензен*), *ціанопохідна* (чи *ціанпохідна*), *азотовмісний* (чи *азотвмісний*). Чи треба уніфікувати напівсистематичні назви: *гліцерин* чи *гліцерол*, *пірокатехін* чи *пірокатехол*, *резорцин* чи *резорцинол*, *холестерин* чи *холестерол*? Чи треба варіювати *и* – *і* – *ї* в суфіксах *-ин*, *-ил*, *-ид* тощо і *е* – *є* в суфіксі *-ен*, коли вони стоять після локантів? Тобто, наприклад, писати *бут-2-ин* чи *бут-2-ін*? Є багато розбіжностей у способах запису структурних і скорочених формул, які треба уніфікувати, стандартизувати й затвердити, наприклад, *Me* – метил, *Et* – етил, *Pr* – пропіл, *Bu* – бутил, *Ph* – феніл, *2-Py* – 2-піридил тощо [6, с. 69].

Професійна компетентність вчителя, на думку І. В. Трешиної, реалізується як синтез, нероздільна єдність змістовного та структурного компонентів, які проявляються через професійно-лінгвістичну, соціальну, компенсаторну компетентності та особистісні риси. Професійно-лінгвістична

компетентність охоплює психолого-педагогічну, частину якої становить методична й філологічна компетентності. До складу філологічної компетентності відносять лінгвістичну, соціокультурну і загальногуманітарну компетенції [7, с. 296–304].

Слід зауважити також, що мовна компетентність майбутнього вчителя хімії нерозривно пов'язана з педагогічною компетентністю. Успішну орієнтацію вчителя в сучасному освітньому інформаційному просторі, задоволення його індивідуальних, професійних потреб, досягнення успіху в професійному самовираженні та взаємодії в соціумі забезпечує високий рівень педагогічної компетентності. Н. П. Волкова зауважує, що педагогічна компетентність – інтегративна риса, що включає знання, вміння, навички, зафіксовані у кваліфікаційних вимогах та особистісні нахили й орієнтири щодо розвитку особистісної культури, поглиблення власного досвіду, здійснення інноваційної діяльності [1, с. 486–487].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Отже, курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)» покликаний сформувати національно-мовну особистість вчителя хімії. Всі завдання з курсу – аудиторні та самостійні – працюють на реалізацію кінцевої мети – формування спеціаліста нової генерації. Мовна компетентність є важливою компонентою професійної підготовки майбутніх учителів хімії. Перспективи подальшого вивчення означеної проблеми вбачаємо в моделюванні мовних компетентностей учителів різних напрямів підготовки та створенні фахових словників усіх спеціальностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Волкова Н. П. Педагогіка: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2009. 615 с.
2. Гуцул Л. І. Географічна термінологія як компонента мовної підготовки вчителя географії. *Наукові записки. Педагогічні науки*. Кіровоград, 2014. Вип. 132. С. 176–180.
3. Гуцул Л. І. Спортивна термінологія як компонента мовної підготовки вчителя фізичної культури. *Наукові записки. Педагогічні науки*. Кіровоград, 2015. Вип. 141. Ч.2. С. 107–110.
4. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії: навч. пос. 2-ге вид. К.: Академвидав, 2012. 200 с.
5. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навчальний посібник. К.: «Центр навчальної літератури», 2006. 312 с.
6. Сучасна хімічна термінологія та номенклатура органічної хімії / О. Гордієнко та ін. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Проблеми української термінології. Львів, 2008. № 620. С. 66–69.
7. Трешина И. Социокультурный компонент профессионально-лингвистической компетенции учителя. *Россия и запад: диалог культур*. Вип. 12. М.: МГУ, 2004. С.296–304.
8. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. 3-є вид., випр. і допов. К.: Алерта, 2012. 696 с.

REFERENCES

1. Volkova, N. P. (2009). Pedagogika : navchalnyi posibnyk [Pedagogy : textbook]. Akademvydav, Kyiv, Ukraine.
2. Gutsul, L. I. (2014). Heohrafichna terminolohiia yak komponenta movnoi pidhotovky vchytelia heohrafii [Geographic terminology as a component of language teacher training in geography]. *Naukovi zapysky: Pedagogichni nauky*, Kirovograd, Ukraine, №132, 176–180.
3. Gutsul, L. I. (2015). Sportyvna terminolohiia yak komponenta movnoi pidhotovky vchytelia fizychnoi kultury [Sports terminology as a component of language training of a teacher of physical culture]. *Naukovi zapysky Pedagogical Sciences*, Kirovograd, Ukraine, №141, 2, 107–110.
4. Meshko, H. M. (2012). Vstup do pedagogichnoi profesii : navchalnyi posibnyk [Introduction to the pedagogical profession: a tutorial]. Akademvydav, Kyiv, Ukraine.
5. Onufrienko, H. S. (2006). Naukovi styl ukrainskoi movy : navchalnyi posibnyk [Scientific style of the Ukrainian language: a manual]. Tsentri navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine.
6. Hordienko, O., Kornilov, M., Holub, O., Yisaiev, S., Tolmachova, V. and Kovtun, O. (2008). Suchasna khimichna terminolohiia ta nomenklatura orhanichnoi khimii [Modern chemical terminology and nomenclature of organic chemistry]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu Lvivska politehnika. Bulletin of the Lviv Polytechnic National University*, №620, 66–69.
7. Treshyna, Y. (2004). Sotsyokulturnyi komponent professyonalno-lynhvystycheskoi kompetentsyy uchytelia [Socio-cultural component of the professional and linguistic competence of the teacher]. *Rossiya y zapad : dyaloh kultur. Russia and the West: a dialogue of cultures*. №12, 296–304.
8. Shevcnuk, S. V. and Klymenko, Y. V. (2012). Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam : Pidruchnyk [Ukrainian language for professional orientation: Textbook]. Alerta, Kyiv, Ukraine.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГУЦУЛ Лариса Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інноваційні технології навчання, лексикологія, термінологічна лексика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LARISA Gutsul Ivanivna – Candidate of Philological Sciences. Associate Professor at the Department of Ukrainian language of the faculty of Philology and journalism of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Circle of research interests: innovative learning technologies, lexicology, terminology lexicon.

Дата надходження рукопису 20.03.2019р.